

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN PROTOPOPIATUL ORTODOX ROMÂN SIGHIȘOARA ÎN SECOLELE XIX-XX

Gheorghe Drăgan

Studiul de față și-a propus o cercetare asupra aspectelor mai importante ale vieții bisericești ortodoxe din zonele Sighișoarei și Odorheiului Secuiesc de la începutul secolului al XIX-lea până la jumătatea secolului al XX-lea.

De la Ștefan Bălaș a rămas un *Protocol al botezaților, cununăților și morților* pentru anii 1778-1817 care se află în prezent la Arhivele Naționale. Direcția Județeană Mureș. Protocolul ne oferă o imagine sumară asupra parohiei. În protocol s-au semnat, pe lângă Ștefan Bălaș, preoții Mihail Drăghici, Mihail Popovici, Mihail Moldovan, Gheorghe Vătășan. Ultima semnătură a lui Ștefan Bălaș este trecută în 18 martie 1815. Știm că el a decedat în 1817 și a fost „îngropat cu multă cinste lângă biserica din Cornești”.

În continuare vom prezenta câteva aspecte din activitatea ecleziastică a protopopului Z. Boiu, pe baza circularilor și ordinațiunilor păstrate în Fondul Protopopiatului Greco – Ortodox Sighișoara (1871-1890)¹. La 25 aprilie 1871, în urma vizitei canonice pentru numirea de preot la Bodogaia de Jos, Z. Boiu a încheiat un protocol². Din protocol reiese că a fost numit preot în localitatea respectivă Moise Tolan, în prezența curatorului Ioan Gabor, notarului Demetriu Moldovan și a Comitetului parohial format din membrii: Ioan Gabor, Savu Mihail, Toader Hodnogi, George Stanciu și Mihail Taiu. Membrii Comitetului parohial au semnat prin punerea degetului. Parohia Bodogaia de Jos avea, conform protocolului, filiile, Filiași și Secuienii Noi.

O altă problemă, din același an, a fost cererea adresată Consistoriului Arhidiecezan de la Sibiu, de către Z. Boiu, în care solicita un „preot capelan” care să-l ajute în parohie dar și în activitatea de conducere a protopopiatului. Alegerea preotului a întâmpinat însă opoziția Comitetului parohial care l-a acuzat de influențarea alegerii preotului Demetriu Moldovan, Comitetul era format din: George Mosora, Ștefan Iosif Boian, Nicolae Moldovan, Nicolae Mărginean, Ștefan Tomuleț și Ioan Șandru, președinte. Principalele acuzații erau ilegalitățile comise la alegere și faptul că îi era ginere Demetriu Moldovan³.

În „relațiunea” sa, către Consistoriu, din 24 mai 1871, protopopul Z. Boiu explica motivele pentru care cerea „capelan” și anume, vârsta (avea 71 de ani), „zilele mele ca umbra s-au plecat și faptul că era de 54 de ani în serviciul „bisericii

1 Arhivele Protopopiatului Ortodox Sighișoara, Fondul *Protopopiatul Greco-Ortodox Sighișoara*, dos. nr. 1-4.

2 *Ibidem*, f.1, f. 245.

3 *Ibidem*, f. 23, f. 24, f. 27, f. 34, f. 226, f. 229, f. 231, f. 232.

și clerului”, continuând cu realizările sale, precizând că s-a înțeles cu Comitetul parohial, de asemenea menționa că îl „va ține din venitul său parohial până trăiește” și cerea numirea unei date pentru organizarea unui concurs pentru cel de-al doilea preot. Consistoriul a aprobat cererea protopopului, concursul trebuia să se țină în 24 septembrie dar este amânat pe 3 octombrie 1871. Problema alegerii preotului Demetriu Moldovan va fi definitivată în anul următor la 15 iulie 1872, însărcinat cu organizarea concursului fiind protopopul Mediașului, Dumitru Chendi.

La 17 iunie 1874, preotul Demetriu Moldovan îi raporta lui Z. Boiu despre „starea mizeră” în care se afla parohia Porumbenii Mari⁴. Informația o considerăm importantă deoarece este precizat anul construirii bisericii (1787) și cine au fost ctitorii; negustorii greci din Brașov, Dima, Zamfir și Panaiotu. Parohia nu avea porție canonică.

Problemele din anii 1875-1876 au fost următoarele după cum rezultă dintr-un registru de intrare a datelor pe acești ani⁵. Vom prezenta mai jos ordinațiunile civile și bisericești:

a) anul 1875:

- preot în Apold era Sofronie Brândușă;
- preotul Atanasie Onițiu din Porumbenii Mari divorța de soția sa Raveca Duca;
- preotul Nicolae Dobre avea probleme la Brădeni;
- comuna Porumbenii Mari se ruga pentru ajutor în bani pentru cumpărarea unei case parohiale; Consistoriul nu avea bani și le cerea „să-și aștearnă rugarea lor mai târziu”
- contractul dintre parohia din Laslea și Comisiunea drumului ferat pentru un teren;
- Consistoriul aprobă protocolul sinodului parohial pentru construirea unei biserici în „cetatea Sighișoarei”
- protopopul George Maier din Nocrich nu dădea bani pentru „cursul supletoriu” din Sighișoara;
- protopopii Partenie Trâmbițașu din Târgu Mureș și Dumitru Chendi din Mediaș nu dădeau pământ pentru calea ferată;
- contractul dintre Oficiul Drumului Ferat Mediaș și parohia Daneș pentru vânzarea terenului;
- cartea profesorului din Brașov, Nicolae Popu, „Istoria Ungariei”, se introducea în școlile ortodoxe parohiale;
- în Saschiz era învățător Nicolae Muntean;
- la Daneș era învățător secundar Ioan Bendorfean;
- preoții Gheorghe Șoneriu din Saschiz și Gheorghe Vătășanu din Zoltan au fost arestați;

4 *Ibidem*, f. 605.

5 *Idem*, dos. nr. 3, f. 97-105.

- învățător provizoriu în Hetiur era Ioan Horia din Daneș.
- b) anul 1876:
- învățător provizoriu în Netuș era George Glăja;
 - nu s-au dat „listele de lenevire” (absențe) de la Hoghilag;
 - comuna Porumbenii Mari primea 200 de florini pentru cumpărarea unei case parohiale (pr. Atanasie Onițiu);
 - se aproba construirea șurii mari la curtea parohială din Daneș dar nu se puteau da bani;
 - preoți în Sighișoara erau D. Demeter și D. Moldovan;
 - este numit Ioan Ganea preot în Albești;
 - învățător la Daneș era Ioan Bendorfean;
 - preot în Seleușul Mare este numit Ioan Lungociu;
 - învățător definitiv în Hetiur este numit Ioan Florea.

Preotul Demetriu Moldovan a fost numit, la 1 octombrie 1876, actuarul protopopiatului Sighișoara. Consistoriul aproba lui Z. Boiu revizuirea planului zidirii bisericii din Seleușul Mare și cerea să prezinte „capitalul creștinilor” la 12 august 1876.

La 6 aprilie 1876 Consistoriul îl informa pe Z. Boiu că preotul Moise Tolan din Bodogaia de Jos „*umbla cu cugetul de a-și părăsi religiunea strămoșească, făcându-se necredincios bisericii sale, a trece la confesiunea greco-catolică, ba ar seduce și pe poporiul nostru credințiosu din Bodogaia la apostasia*”⁶. Cereea lui Z. Boiu „*cu toată grăbirea, dar în linisce și fără sgomotu să te informezi cu toată siguritatea despre starea lucrului cu zisul parochu și despre cele aflate fără întârziere să relaționezi încoace*”. Cauza intenției preotului Moise Tolan de-a trece la greco-catolici era sărăcia în care se afla. În anul 1877 prin suplica din 18 aprilie se ruga să i să permită participarea la concursul pentru parohia din Coroi Sânmartin din protopopiatul Târnavei Superioare deoarece parohia sa era „*de totu săracă*”⁷. Consistoriul promitea să-l ajute cu condiția ca el „*să se silească a-și îndeplini datorințele sale de preotu și de directoru școlariu*” și îi refuza candidatura.

Din cauza sărăciei în care se aflau parohiile nu se putea plăti învățătorii, ceea ce ducea la conflicte între învățător și preot, ajungând chiar în instanță, cum a fost cazul conflictului dintre pr. Atanasie Onițiu și învățătorul Mihai Moldovan din Porumbenii Mari în anul 1877⁸. Consistoriul recomanda împăcarea părților și plătirea salariului pretins de M. Moldovan, suma de 50 de florini; pentru realizarea acestei împăcări se cerea implicarea lui Z. Boiu.

Alte probleme administrative din același an au fost: cererea preotului din Saschiz de a candida la altă parohie este aprobată cu condiția să fie găsit un alt preot

6 *Idem*, dos. nr. 4, f. 5.

7 *Idem*, dos. nr. 3, f. 4.

8 *Ibidem*, f. 5-8.

în loc; D. Moldovan a fost numit „*capelan și învățător*” în Sighișoara (7 iulie); organizarea concursului pentru parohia Bunești cu filia Rodeș care nu avea casă parohială și porție canonică⁹.

O altă problemă erau abuzurile și ilegalitățile unor preoți, cum a fost cazul pr. Ioan Vătășanu din Archita¹⁰. Acestea erau reclamate de credincioși la Consistoriu. Ioan Fătu îl reclama pe preot pentru faptul că acesta ținea la el „*lada bisericii, dispunea arbitrar pentru nevoile sale de bani și de averea bisericii, în procesul cu sașii pentru porția canonică ținea partea cu sașii*”, era „*un bețiv de cei mai mari, se îmbăta toată ziua în crâșmă și face lucruri scandaloase spre rușinea nu numai a altor preoți și a noastră a tuturor*”. Consistoriul cerea lui Z. Boiu să-l tragă la răspundere și să ia măsuri datorită „*tregerii la uniți a unei mari părți din popor*”.

În iunie 1878 au apărut probleme în parohia Bunești¹¹. Ioan și Nicolae Viscreanu împreună cu alți credincioși protestau împotriva alegerii preotului, din 26 februarie 1878, Dimitrie Mordan. Din relatarea acestuia reiese faptul că „*36 de familii cu 3 martori voiau să treacă la altă biserică*” (greco-catolici), unii voiau să ia cărțile bisericești sub pretextul că erau proprietatea lor. Z. Boiu trebuia să meargă la fața locului să se informeze și să rezolve conflictul. Tulburările vor continua, Consistoriul hotărâ trimiterea în instanță a lui N. Viscreanu pentru „*conturbare pazei publice, opozițiune în contra oficioase și pentru răpire de lucruri bisericești prin violența publică*” și poporului să-i dea „*învățăturile cuviincioase și cu toate mijloacele să se aducă liniștea*”. Alte probleme din acest an au mai fost: cererea pentru organizarea unei colecte pentru construirea „*cele de-a doua biserici în cetate*”, concursuri pentru parohiile, Albești, Saschiz, Criș și cererea lui Z. Boiu în care solicita retragerea sa de la conducerea protopopiatului.

Conflictul de la Bunești a continuat și în 1879, Consistoriul cerând în februarie să se rezolve neînțelegerile de aici. Se pare că preoții greco-catolici din Rupea (Cohalm) susțineau acest conflict. În martie 1879, Z. Boiu solicita credincioșilor ajutoare pentru victimele inundațiilor râului Tisa în zona Seghedinului. Preotul Zaharia Ganea a fost numit în Albești.

În mai 1879, Z. Boiu, a sfințit biserica din Seleușul Mare și înaintează un memoriu Magistratului Sighișoarei, protestând împotriva mutării cimitirului ortodox în afara orașului, în locul numit „*La Chip*”¹². Motivul principal al protestului a fost distanța relativ mare dintre cătunele și suburbiile românești față de noul cimitir care erau răsfirate în jurul orașului Sighișoara. Alte evenimente din acest an au fost: participarea la parastasul lui Andrei Șaguna la Sibiu, alegerile pentru Sinodul protopopiatului (protopresbiteral) pentru perioada 1879-1882, înființarea unui fond al

9 *Ibidem*, f. 35-46.

10 *Idem*, dos. nr. 4, f. 60.

11 *Ibidem*, f. 8, f. 32, f. 50, f. 58, f. 69.

12 *Ibidem*, f. 165.

protopopiatului de către Z. Boiu.

Vecinătățile românilor din Sighișoara, la 1881-1882, au fost: Ulița Boiului, Maieri, Berigazul din Vale, Berigazul din Deal, Venchi, Angofa, Golberich și Soromiclea.

O deosebită importanță aveau alegerile pentru Sinodul protopiatului (Adunarea protopiatului). În urma alegerilor, pentru perioada 1882-1884, au fost aleși membrii (laici) din tabelul de mai jos, totodată având și componența Protopopiatului Sighișoara.

Nr. crt.	Parohia	Membrii mireni Sinodului protopresbiteral 1882-1884	Observații
1	Sighișoara	Zaharia Pușcariu, Teodor Mosora, Mihail Moldovan	-
2.	Albești	Alexandru Pinte, Ioan Cioanta	-
3.	Daneș	Zaharia Tătar, Zaharia Medrea	-
4.	Bodogaia de Jos	-	nu s-a prezentat
5.	Bunești	Lazăr Curta	-
6.	Roadeș	-	nu s-a prezentat
7.	Archita	-	nu s-a prezentat
8.	Beia	-	nu s-a prezentat
9.	Brădeni	Ioan Șandru	Sighișoara
10.	Netuș	-	nu s-a prezentat
11.	Țeline	-	nu s-a prezentat
12.	Daia	Ioan Undrea	-
13.	Apold	Dumitru Ticușan	-
14.	Șaeș	Nicolae Băcișor	-
15.	Filiași	-	nu s-a prezentat
16.	Săcel	-	nu s-a prezentat
17.	Secuienii Noi	-	nu s-a prezentat
18.	Porumbenii Mici	-	nu s-a prezentat
19.	Betești	-	nu s-a prezentat
20.	Odorheiul Secuiesc	-	nu s-a prezentat
21.	Praid	-	nu s-a prezentat
22.	Porumbenii Mari	-	nu s-a prezentat
23.	Hetiur	Nicolae Deac	-
24.	Laslea	Ioan Oprea	-
25.	Seleuș	-	nu s-a prezentat
26.	Prod	-	nu s-a prezentat
27.	Saschiz	Zaharia Costea	-
28.	Paloș	nu s-a prezentat	nu s-a prezentat
29.	Șapartoc	nu s-a prezentat	nu s-a prezentat
30.	Vulcan	nu s-a prezentat	nu s-a prezentat
31.	Feleag	Ioan Drăghici	nu s-a prezentat
32.	Mureni	-	nu s-a prezentat
33.	Vânători	Vasile Șonea	-

34.	Beșa	Vasile Luca	Criș
35.	Criș	Vasile Luca	-
36.	Florești	Ioan Cornuș	Mălâncrav
37.	Mălâncrav	Ioan Cornuș	-
38.	Noul Săsesc	Ioan Cornuș	-
39.	Rondola	-	nu s-a prezentat
40.	Retiș	Zosim Dobre	-
41.	Grânari	-	nu s-a prezentat
42.	Zoltan	Ioan Bordan	-
43.	TOTAL	21 membri	23

De observat că în parohiile mici, filii și în parohiile din zona Odorheiului nu au organizat alegeri pentru Sinodul protopopiatului.

În continuare vom prezenta activitatea protopopului D. Moldovan pe plan bisericesc și spiritual, pe baza cercetării documentelor din Fondul Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara de la Arhivele Naționale. Direcția Județeană Mureș.

Activitatea administrativ-bisericească am analizat-o pe baza Registrului de protocoale al Protopopiatului Sighișoara (1888-1926).¹³ În 26 februarie 1888 a avut loc „ședința ordinară a Sinodului protopresbiteral greco-ortodox român al tractului Sighișoara”. Sinoadele protopopiatului s-au întrunit în clădirea școlii confesionale din Cetate. Sub această formulare încep toate protocoalele din registru. Urma cuvântul de deschidere al administratorului protopresbiteral D. Moldovan, după care se citea ordinea de zi: alegerea unui „notariu provisoriu” pentru constituirea Sinodului protopresbiteral, pe „periodul” 1888-1890, a fost votat Ioan Muntean, prezentarea actelor „privitoare la alegerea membrilor clericali și mireni” ai sinodului, s-a menționat că din cercul Archita-Bunești nu s-a prezentat nimeni. Au avut loc alegerile fiind aleși membrii sinodului după cum urmează în tabelul de mai jos.

Nr. crt.	Parohia	Membrii Sinodului protopresbiteral 1888-1890	Observații
1	Sighișoara	Prot. Demetriu Moldovan	-președinte
2.	Albești	Zaharia Ganea	preot
3.	Apold	Erofeiu Gheaja	preot
4.	Bunești	Ioan Curta	preot
5.	Laslea	Nicolae Gheaja	preot
6.	Retiș	Ioan Manovici	preot
7.	Vânători	Nicolae Doctor	preot
8.	Albești	Elie Buzaș	jude comunal
9.	Albești	Dumitru Dragoș	econom
10.	Apold	Ioan Ticușan	econom
11.	Daia	Alexandru Bârsan	econom
12.	Daneș	Ioan Rondolean	învățător

13 Arhivele Naționale. Direcția Județeană Mureș, Fondul *Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara*, dos. nr. 23, p. 1-209.

13.	Dumbrăveni	Zaharia Tătar	notar
14.	Noul Săsesc	Ioan Candid	cantor
15.	Retiș	Nicolae Breazu	econom
16.	Sighișoara	Mihail Moldovan	învățător pensionar
17.	Sighișoara	Teodor Mosora	cancelist
18.	Sighișoara	Ioan Muntean	director școlar
19.	Sighișoara	Ioan Șandru	-
20.	Țeline	George Iacob	învățător
21.	Vânători	Vasile Șonea	econom
22.	Zoltan	Dumitru Bărdaș	econom
23.	TOTAL	22 membri	-

De observat că Sinodul protopresbiteral era compus din 22 de membri, 7 preoți și 15 mireni, respectându-se Statutul lui Șaguna. Preoții sunt din sate apropiate Sighișoarei și la fel o bună parte din mireni. Interesant este la mireni faptul că sunt de profesii: învățători, juzi, economi, cantori, canceliști, notari, deci persoane cu pregătire intelectuală și apropiate mediului bisericesc.

Apoi s-a dat citire ordinului consistorial cu privire la constituirea corporațiilor bisericești pe 1888-1890. A fost ales notar provizoriu Ioan Muntean. S-a ales Epitropia protopresbiterială, formată din: Nicolae Doctor (Vânători), Ioan Șandru (senator în Sighișoara) și Teodor Mosora (Sighișoara). Comitetul protopopesc ales era compus din: preotul Nicolae Brândușă (Șaeș), preotul Ioan Curta (Bunești) și mireni: Zaharia Tătar, Ioan Muntean, Ioan Rondolean și Dumitru Dragoș.

Au mai urmat pe ordinea de zi: citirea ordinului consistorial privind „*censurarea rațiocinului*” din anul 1886, censurarea rațiocinului din 1887 și citirea raportului despre tractul protopresbiteral pe anul 1887.

Intervenții au avut: preotul Ioan Manovici care a pus în discuție problema învățământului și anume ca din comisia de examen de la sfârșitul semestrelor I și al II-lea să fie formată dintr-un preot și un învățător și să raporteze protopopului situația școlară, iar preotul Gheorghe Șoneriu propunea „*să se țină după Paști numai școala de dimineață.... precum se usitează și la poporul săsesc*” deoarece „*după Paști începând lucrul câmpului și copiii, partea cea mai mare ne mai cercetând școala (în comunele satești), ceia ce are ca urmare că până toamna uită ceia ce au învățat preste iarnă*”. El a intervenit la Consistoriu pentru aprobare școlii de dimineață „*și încă cu succes*”. Protopopul decide ca la subreuniunea învățătorilor să se aleagă o comisie „*dintre învățătorii mai dibaci*”. Sinodul aprobă această hotărâre. Au semnat, administratorul protopresbiteral Demetriu Moldovan și notarii Nicolae Moldovan și Teodor Mosora.

În protocolul din 23 februarie 1889 Sinodul protopresbiteral exprima condoleanțe pentru „*decedații, Alteța Sa Principele de Coroană Rudolf, P.S. Episcopul Ioan de Caransebeș și protopresbiterul emerit Zaharia Boiu*” prin ridicarea în picioare („*sculare*”). Ordinea de zi a fost: raportul despre starea protopresbiteratului

pe anul 1888, cenzurarea rațiocinului pe 1887, achiziționarea unui local pentru arhivă și cancelarie, fiecare comună trebuia să contribuie pe an din „*averea sa mișcătoare disponibilă*”, luarea discului de trei ori pe an și numirea delegaților pentru examenele publice de la școlile confesionale din protopopiat.

Sinodul protopresbiteral din 8 martie 1890 nu a avut loc deoarece nu s-a întrunit majoritatea „*cerută*” fiind amânat. Sinodul protopresbiteral din 10 februarie 1891 a avut pe ordinea de zi, alegerea membrilor Epitropiei și Comitetului protopresbiteral pentru perioada 1891-1893, raportul despre activitatea școlară din protopopiat pe anii școlari: 1889-1890, 1890-1891, consemnarea rațiocinului pe anii: 1889, 1890. Zaharia Boiu jun. a trimis mulțumiri pentru alegerea sa ca membru clerical în Sinodul protopresbiteral și se scuza că nu putea participa la ședința din cauza morții lui Elie Măcelariu, consilier gubernial.

Ordinea de zi a sinodului din 23 februarie 1892 a cuprins: citirea ordinelor consistoriale, raportul pentru stabilirea definitivă a cercurilor electorale, raportul Comitetului protopresbiteral pe 1891 (rațiocinul din 1889, 1891, salariile învățătorilor, raportul asupra școlilor pe 1890-1891). S-a constituit o comisie mixtă pentru mărirea salariilor învățătorilor. Din 37 de învățători, numai 17 erau definitivii, 20 erau provizorii (suplinitori) ceea ce ducea la schimbarea lor în fiecare an în jumătate din școlile protopopiatului. S-a pus în discuție propunerea lui Z. Boiu jun. de-a se înființa în timp o școală centrală în Sighișoara. Z. Boiu jun., în „*memoria părinților săi Zaharia Boiu și Ioana născută Pălușan*” a donat și predat acțiunea nr. 776, în valoare de 100 de florini, de la Institutul „Transilvania”, împreună cu copiii pentru înființarea unui fond pentru această școală.

În ședința Sinodului din 30 martie 1893 D. Moldovan s-a citit de către preotul Ilie Ioanovicu din Boiul Mare „*întărirea preotului Demetriu Moldovan ca protopresbiteriu definitiv*”, prilej cu care a donat 20 de florini în fondul școlii centrale.

Interesantă a fost atitudinea lui D. Moldovan față de politica de maghiarizare. Astfel, le cerea participanților la Sinodul din 21 martie 1894: „*acum în acest timp al persecuției noastre confesionale, a școalelor și limbei noastre strămoșești, unul fiecare să fie la înălțimea menirii sale înfruntând în conlucrarea armonică orice atacuri de distrugere îndreptate asupra noastră*”.

Aceeași atitudine o are și la Sinodul din 16 martie 1895. D. Moldovan a deschis ședința „*prin o cuvântare pe cât de acomodată împrejurărilor timpului în acest tract, în cari comunele tractuale sunt locuite de diferite confesiuni și naționalități, pe atât de semnificativă cu privire la armonia și frățesca conlucrare a membrilor acestui sinod întru apărarea integrității intereselor noastre naționale și confesionale față de atacurile ce zilnic ne amenință tot mai mult îndeosebi în existența școlilor noastre confesionale, notificând în special la adresa preoțimei și inteligenței noastre laice din tract*”. Protopopul cerea „*unirea tuturor puterilor intelectuale spre binele comun al bisericeii și al poporului nostru credincios tractual*” și prin „*voința și autoritatea*

reciproc susținută față de popor vom putea înainta cu succes îmbucurător". Prin acest discurs D. Moldovan urmărea să-i unească pe preoții și pe intelectualii din protopopiatul său în fața politicii de maghiarizare dar și de desființare a unor școli confesionale de către autoritățile vremii. Autoritățile regești școlare și administrativ-comitatense care au efectuat inspecții la școlile confesionale din Albești, Vânători și Grânari au amenințat cu închisoarea pe protopop și preoții din localitățile respective.

În ședința Sinodului din 17/29 octombrie 1896 D. Moldovan a condamnat „*persecuțiile trecutului îndepărtat și mai apropiat ce a îndurat biserica noastră națională*”, numind biserica și națiunea „*sfinte tezaur*”. „*Cu cât mai vârtos, în veacul luminii și al progresului, corporațiunile bisericii naționale în cari națiunea își depune încrederea, a fi la înălțimea chemării, să susținem și să apărăm cu pavăza credinței și arma dreptății moștenirea străbunilor*”. Îi îndemna pe preoți să reziste presiunilor legilor maghiarizării. În acest protocol mai sunt consemnate faptul că parohia materă Criț cu filiile Cloașterf și Meșendorf a trecut de la protopopiatul Cohalm (Rupea) la protopopiatul Sighișoara și că fondul școlii centrale din Sighișoara a crescut la 600 de florini.

Situația Protopopiatului Sighișoara pe anul 1900 o prezentăm mai jos, dintr-un raport al lui D. Moldovan, dat la 1 februarie 1901, pe două secțiuni bisericească și școlară¹⁴ (vezi Anexa nr. 6). Prezentăm aici partea bisericească.

Protopopiatul avea atunci: 33 de parohii matere și 20 de filii, 33 de preoți dintre care un protopop și un paroh, 28 de parohi, 2 administratori parohiali și 2 capelani, un paroh în retragere, unul în altă funcțiune, clerici cu examen de calificare 6, fără examen 1. Numărul familiilor era de 4527 și numărul sufletelor, bărbați 11113, femei 10805, în total 21918, față de 1899 în creștere cu 456.

Știu să citească și scrie, bărbați 4369, femei 2487, în total 6857, în creștere față de 1899 cu 723.

Căsătorii: bisericești 162, în creștere față de 1899 cu 23, civile 4, în total 166, mixte 9, conviețuiri ilegale 122, în scădere cu 2 față de 1899.

S-au născut legitimi: băieți 376, fete 384, în total 760, în scădere față de 1899 cu 55. S-au născut ilegitiimi: băieți 58, fete 54, în total 112, în scădere cu 5 față de 1899, în total au fost 872 de nou născuți. Au murit: bărbați 269, femei 324, în total 593, de moarte silnică 1 suflet, în creștere cu 87 față de 1899.

Biserici: 38 din care: 33 matere și filiile: Rondola, Florești, Beia, Netuș și Boiul Mic (Țopa). Starea bisericilor era în general bună în afară de parohiile: Șoard, Grânari, Șapartoc și Feleag. Biserica din Vânători avea acoperiș, era terminată construirea ei.

Case parohiale aveau toate parohiile. Parohiile Archita și Bunești cu 1 ianuarie 1901 au trecut la protopopiatul Cohalm. Parohii vacante erau: Șapartoc, Vidacutul Românesc, Jacul Românesc. Parohia Porumbenii Mari s-a întregit prin instituirea preotului Moise Popoviciu. Parohia Vidacutul Românesc se întregeste

cu candidatul Ioan Popa. Parohia Șapartoc se întregeste cu candidatul Moise Flitter din Hundrubechiu. Parohia Jacul Românesc se întregeste cu candidatul Terentiu Popoviciu.

Treceri religioase: la ortodocși 2, de la ortodocși la greco-catolici 24 de persoane în Albești (pentru a fi eliberați de aruncul de cult). Dintre aceștia din urmă trei persoane au anunțat cu trecerea la ortodocși, se spera să revină și ceilalți înapoi.

Comune restante cu taxe la fondul de pensuni erau: Archita, Săcel, Beșa, Bodogaia de Jos, Bunești, Albești, Porumbenii Mari, Mălâncrav și Vidacutul Românesc.

Starea fundațiilor parohiale pe 1899:

- fondul protopresbiteratului constă în suma de 5154 coroane și 261 fileri;
- fondul pentru înființarea unei școli centrale constă în suma de 2285 coroane și 60 de fileri;
- o creștere la fondul de mai sus a reprezentat-o în anul 1900, suma de 373 de coroane și 12 fileri, a fondului reuniunii învățătorilor din districtul Sighișoara.

Reuniunile învățătorilor au fost înlocuite cu conferințele învățătorilor. La conferința din 1898 ținută la Mediaș în prezența comisarului consistorial care a fost protopopul Sighișoarei ca fundațiunea de mai sus să se adauge la la fondul școlii centrale din Sighișoara cu aprobarea Consistoriului.

În anul 1900 protopopul a rezolvat 598 de cauze bisericești, epitropești și școlare. A fost pertractată o cauză de divorț. Comitetul și Sinodul protopresbiteral au ținut în 1900 a II-a conferință preotească și conferința învățătorilor la Mediaș.

În ședințele Sinodului din perioada primului război mondial (1914-1918) nu s-a discutat despre război ci numai strict problemele bisericești și școlare. Astfel în protocolul din 13 februarie 1914, D. Moldovan aprecia „*cu mare bucurie înaintările însemnate ce s-au făcut în periodul de trei ani în protopresbiterat cu deosebire în cele școlare*”. S-a mai discutat despre starea bisericilor, a școlilor și despre intrarea în vigoare a căsătoriei civile. La Sinodul din 18 februarie 1916 numărul membrilor nu a întrunit majoritatea cerută, trebuiau să fie cel puțin 19 dar au fost 17. Preotul Eroftieiu Viscrean a propus să se țină ședința în mod excepțional, propunerea a fost unanim acceptată. În încheierea ședinței D. Moldovan dorea „*pacea a toată lumea de mult și de toți dorită*”. În anii 1915 și 1917 nu s-a ținut nici o ședință. La ședința din 22 februarie 1918 s-a discutat problema organizării alegerilor pentru perioada 1918-1920.

După Unirea Transilvaniei cu România de la 1918, Biserica Ortodoxă Română de aici trebuia să facă față în noul cadru politic și să se adapteze la acesta. Dacă până la 1918 problemele politice nu apăreau în protocoalele Protopopiatului Sighișoara, cu excepția problemei școlilor confesionale, acum lucrurile se schimbă după cum vom vedea în cele ce urmează.

În ședința Sinodului din 28 februarie 1919 s-au discutat problemele bisericești

și școlare. Sinodul propune în ședința din 27 februarie 1920 să se trimită telegrame de felicitare lui Miron Cristea pentru numirea sa în funcția de „Mitropolit Primat al României Mari” și lui Nicolae Bălan pentru numirea sa în funcția de Mitropolit al Ardealului. În cadrul ședinței se remarcă propunerea preotului Aurel Stoicoviciu ca „*Ministerul Cultelor să îmbunătățească soarta preoțimii*”.

La ședința Sinodului din 25 februarie 1921 D. Moldovan, fiind în vârstă și bolnav s-a scuzat că nu a putut pregăti „*materialul necesar despre starea bisericii și școlii*”, dar a ținut o cuvântare în care a spus că dorea: „*binele întregii biserici vii din România întregită*” pe care „*chestiunile politice par a atinge și chestiunile bisericești cu tendința de-a aservi (biserica n.n.) și prin aservirea ei de-a sdruncina însuși statul prin discordia aruncată între fiii săi de un sânge*”. Se referea la agitata viață politică de după Unire și la dezbaterile furtunoase ce aveau loc cu privire la organizarea Bisericii Ortodoxe. Tot în această ședință D. Moldovan se arăta „*îngrijorat de scoaterea bisericii ortodoxe din chestiunea concordatului papal*”. Redăm mai jos reacția protopopului D. Moldovan față de problema Concordatului: „*Chestiunea concordatului papal a pus în uimire și îngrijorare pe toți românii ortodocși din România întregită și anume din acel punct de vedere că noul stat „România Mare” este acum pe calea înfăptuirii cu toate chestiile care să servească ca bază de întărire și cimentarea lui, dar ce este mai dureros, că concordatul acesta condamnat și foarte periculos pentru biserica noastră ortodoxă ca prima și dominantă în statul român este sprijinit chiar de oamenii frunțași de la putere.*”

Știut este că biserica romano-catolică de-a rândul veacurilor a fost dușmana cea mai înverșunată a bisericii noastre ortodoxe uneltind cu vreme și fără de vreme la surparea ei, cu insulte și batjocuri într-un mod perfid, trăgând-o prin nămolul infamiilor necurate.

Scopul cel are deci concordatul este lămurit pe deplin și el nu este altul fără decât întărirea bisericii romano-catolice și slăbirea bisericii noastre ortodoxe, prin urmare propun c sinodul protopresbiteral din ședința ordinară de astăzi să ridice protest contra aceluși concordat, rugat fiind Dl. Ministru al Cultelor al lua la ordinea zilei.” La această propunere iau cuvântul mai mulți preoți care și-au exprimat „*mirarea cum de pot ajunge în statul român chestiile politice să amestece și biserica în murdăria lor*” și se înaintează protestul Mitropolitului Nicolae Bălan.

Preotul Ioan Popa din Vidacutul Românesc relatează că în urma creșterii numărului românilor din Odorheiul Secuiesc prin venirea funcționarilor, jandarmilor și armatei, a cerut de la comisia agrară loc pentru biserică, școală și casă parohială, dar prefectul județului dr. Toma Cornea care de șase luni întârzie rezolvarea cererii și „*care catolic fiind se vede că dorește a le rezolva ad calendas graeces*”, de aceea propunea Sinodului transformarea filiei Odorhei în parohie materă.

Ședința Sinodului din 10/23 martie 1922 a avut loc în „*sala cea mică din casa județului Târnava Mare*” (prefectura). A fost ultima ședință la care a mai participat

D. Moldovan. S-a discutat problema „*sectarilor*” a căror număr a crescut după război și prin venirea din S.U.A. a celor plecați la muncă. Se cereau măsuri de combatere a sectelor și anume preoții să fie instruiți printr-un curs la Sibiu privind combaterea sectelor. Pe ordinea de zi au mai fost: problema bibliotecii parohiale și protopresbiterale luată cu „*volnicie*” de fostul cenzor școlar Aurel Popa, s-a citit raportul pe anul școlar 1920-1921. Din acesta rezultă că protopopiatul avea 31 de parohii materă și 18 filii, cu 25 de preoți și 2 capelani, 1 preot pensionat, 6 preoți văduvi, 7 parohii vacante. Numărul familiilor de credincioși era de 4499 din care 12947 bărbați și 10903 femei, în total 23850 de credincioși. Era în creștere cu 261 față de 1920. Din aceștia știau să scrie și să citească în creștere față de 1920 cu 351 credincioși. Căsătoriile erau 226, mai puține cu 61 față de 1920, nașterile erau 887 cu 141, mai multe față de 1920, decesele erau cu 27 mai puține față de 1920. La Bodogaia de Jos se cerea intervenția statului să refacă biserica și se cerea reînțoararea credincioșilor. S-a supus atenției starea bisericilor, examenele școlare unde statul trimitea în control revizori școlari, se cerea ajutor de la stat pentru școlile confesionale și salarii „*corespunzătoare pentru preoții din Secuime*”.

Protopopul D. Moldovan în cadrul Sinodului parohial Sighișoara din 19 mai 1902 a propus „*zidirea unei case parohiale în locul celei vechi în ruine*”¹⁵. Preotul al doilea din Sighișoara Ioan Muntean a propus ca această casă parohială să se facă prin contribuții de la popor. Credincioșii au fost împărțiți în trei clase:

- clasa I: „*toți parohienii greco-orientali din Sighișoara care au casa lor proprie, vite și ceva pământ*” contribuiau cu o taxă de 10 coroane;

- clasa a II-a: „*acei parohieni care au car și vite sau ceva avere nemișcătoare*” contribuiau cu o taxă de 6 coroane;

- clasa a III-a o constituiau zilierii care contribuiau cu o taxă de 3 coroane.

Propunerea a fost aprobată de Sinod, urmând ca vecinătățile să se ocupe de întocmirea listelor cu repartitia contribuabililor.

Reuniunile de femei și tineri au fost înființate în Protopopiatul Sighișoarei începând cu anul 1904¹⁶. Reuniunile de femei s-au înființat la: Daia, Albești, Mălâncrav, Meșendorf, Nadeș, Noul Săsesc, Șoard, Vidacut, Zoltan, Țeline, Laslea, Beșa și Retiș. Reuniunile de tineri s-au înființat la Retiș, Saschiz și Hetiur. Au existat dificultăți la înființarea lor în unele localități ca Beșa (la tineri), Daneș, Săcel, Laslea, Albești. În cazul înființării reuniunilor de tineri dificultățile veneau din cauze economice, erau „*duși prin România și America la câștig*” (Vidacut, Laslea, Săcel, Beșa, Daneș, Șapartoc) sau erau „*păstori la oi în satele din ținutul Secuimei și alții servitori la sași și la pășuni*” (Saschiz). Un caz interesant era la Albești deoarece pentru înființarea reuniunii tinerilor preotul Zaharia Ganea a cerut sprijinul primarului care „*deși e român, fu al bisericii, din motive egoistice, a dat liberă voie tineretului la desfrâuri*”

15 *Idem*, dos. nr. 46, f. 4-6.

16 *Idem*, dos. nr. 50, f. 110, 120-135, 157-166.

juvenile în zilele de sărbători petrecute de datină pe la cârciume, hrănind astfeliv rezistența înrădăcinată cu neînsemnată excepțiune”.

Din raportul dat în cadrul Conferinței preoțești din octombrie 1906 situația reuniunilor de femei și tineri este prezentată mai jos¹⁷. Reuniuni de femei și tineri au fost înființate în, Criș, Daia, Retiș, Țeline și Apold. Reuniuni de tineri au fost înființate în Boiul Mare și Albești. Reuniuni de femei au fost înființate în, Brădeni, Vânători, Jacul Românesc, Laslea, Șoard, Șapartoc, Seleuș și Sighișoara. Nu s-au înființat deloc reuniuni în, Beșa, Mălâncrav, Nadeș, Vidacut și Criț. De asemenea lipseau rapoartele de la Săcel, Bodogaia de Jos, Daneș, Feleag, Porumbenii Mari, Hetiur, Șaeș, Saschiz și Zoltan. Unii preoți au cerut ca statutele reuniunilor să fie recunoscute de autorități și să obțină sprijinul lor pentru înființarea și menținerea lor.

Despre situația protopopiatului aflăm din ședința Adunării protopopești, din 16 mai 1929, în care Emilian Stoica prezintă un raport pe anul 1928 din care vom prezenta mai jos aspectele mai importante¹⁸. Ședința s-a desfășurat în clădirea Școlii primare, fiind prezenți membrii Consiliului protopopesc din care făceau parte 6 preoți și 3 mireni: Horia Teculescu, directorul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara, Octavian Doctor, notar și Mihai Fintoc, economist.

După constituirea biroului, președintele, prot. E. Stoica, a citit raportul general foarte detaliat în ceea ce privește activitatea protopopiatului din toate sectoarele. După ce s-a propus un număr de probleme spre rezolvare, se arată starea parohiilor ocupate și vacante. S-a analizat fiecare parohie în parte, reieșind că singura parohie neocupată a fost Porumbenii Mari, rămânând în continuare administrată de preoții din alte parohii.

În continuare a fost prezentată situația preteselor și chiar a preoților pensionari sau care nu au deloc pensie sau e foarte mică. E. Stoica s-a arătat îngrijorat de această problemă a preoțimii, ridicând-o și în Adunarea Eparhială și în Congresul preoțimii.

Numărul parohiilor matere era 24 și 7 filii. Numărul familiilor ortodoxe era 4456, cu 146 mai mult față de 1927, dintre care bărbați 8712 și femei 8127, total de 16 839 suflete. Dintre aceștia știu să scrie și să citească 6062 bărbați, 5032 femei, total de 11364, mai mult ca în anul anterior cu 863. Cu privire la starea religioasă și morală a poporului, raportul o prezintă ca fiind în general „mulțumitoare”.

Unul din actele care a nemulțumit conducerea protopopiatului era faptul „că se fac unele nedreptăți din partea Guvernului României”. Această nemulțumire venea din cauza înființării parohiei greco-catolice în Sighișoara, deși „aici nu au fost niciodată greco-catolici”, preciza raportul respectiv. Reacția a avut loc, de la faptul că Guvernul, condus de Iuliu Maniu, greco-catolic, a înființat această parohie dându-i loc de biserică într-una din sălile Primăriei, fără să se țină cont de numărul credincioșilor greco-catolici din Sighișoara. În raport se arată că erau foarte puțini și erau funcționari

17 Idem, dos. nr. 53, f. 22.

18 Ioan Boian, *Istoricul Protopopiatului Ortodox Român Sighișoara*, (manuscris), Sighișoara, 2002, p. 55.

„veniți din toate părțile”. În schimb parohiile ortodoxe nu sunt recunoscute de guvern dacă au un număr mare de credincioși, dând exemplu filiei Țopa pe care guvernul Maniu nu o recunoștea, motivând că nu avea un număr suficient de credincioși.

Tot la capitolul nemulțumirilor s-a precizat aspectul că educația religioasă a elevilor din școlile de stat este „seacă”, fiindcă programa este „foarte încărcată” și religia este predată „superficial”. Preoții erau rugați să completeze aceste ore la slujbele de la biserică, la vecernie și în zilele de sărbătoare. În continuare, protopopul s-a arătat foarte mulțumit de „roadele ce le aduc” Societatea de Tineret „Sfântu Gheorghe” și Reuniunea Femeilor Ortodoxe.

La Conferința preoțească din 25 octombrie 1903 ținută la Sighișoara au fost susținute următoarele teme cu caracter religios¹⁹:

1. Cuvântarea preotului Ioan Popa din Vidacutul Românesc privind defectele („scăderile”) poporului român plecând de la individ;
2. „Principii istorice morale”, de preotul Petre Popovici din Jacul Românesc;
3. „Despre administrarea parohiei”, de preotul Chirion Muntean din Apold.

Supunem analizei noastre cuvântarea preotului Ioan Popa din Vidacutul Românesc unde arăta defectele poporului român plecând de la individ. Cuvântarea a fost deschisă cu citate din poeziile lui D. Bolintineanu, apoi preotul descrie parohia Vidacutul Românesc ca fiind o „comună bisericească grea”. Defectele poporului român supuse analizei din punct de vedere teologic sunt: lașitatea, beția, calomnia, răzburarea, minciuna, egoismul (vanitatea), mândria, spiritul de dominațiune, lăcomia, poftelile, desfătarea, desfrânarea, invidia (pizma), întriga, pâra, și îndărătnicia. Interesantă este analiza lașității pentru că face apel la istorie „la poporul nostru lașitatea s-a aflat înaintea anului 1848, că de-atunci încoace și aceasta pe motivul, că domnul de pământ nu-i dă timp de lenevire iobagului său pe de o parte și pe de altă parte erau punerea în ecou a cuvintelor lui Zaharia Boiu: „Cu știința mergi spre bine și cu lenea spre rușine”.

Defectele prezentate mai sus alimentau „scăderile ce se aruncă asupra bisericii vii a Domnului ca: indiferentismul religios, cercetarea neregulată a bisericii și a școlii, neținerea sărbătorilor, superstițiile de multe feluri, risipa agoniseli... care toate rețin poporul în înaintarea sa”.

Autorul prezintă totuși și calitățile poporului român: „Poporul nostru, poporul român, e un popor bun, un popor blând, un popor loial, un popor muncitoriu și relativ păstrătoriu, un popor proverbial de jertfitoriu, un popor ascultător și supus în același timp”. Vinovat de „scăderi” era „timpul vitreg” (regimul politic), care n-a permis și nu permite școlii să-și îndeplinească menirea, preoții și învățătorii deoarece „n-au observat că prin educațiunea mai mult intelectuală decât cea psihică ce se dă poporului îi și pregătea parcă anume sufletul pentru a afla viciile amintite”. În concluzie autorul încheie prin afirmația: „Timp rău, școală rea, conducători răi, de

19 Fondul Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara, dos. nr. 46, f. 293-303.

unde poți aștepta popor bun!”.

Programul Conferinței preoțești anuale din 29 octombrie 1904 ținută la școala românească din Cetatea Sighișoarei s-a desfășurat astfel²⁰.

1. Sfânta Liturghie slujită de preoții: Ambrosiu Tătar din Hetiur, Nicolae Gheaja din Laslea și Ioan Herțioagă din Daia;
2. Deschiderea conferinței de către protopresbiterul Demetriu Moldovan;
3. Constatarea celor prezenți.
4. Comunicarea veneratului ordin consistorial nr. 12840 din 3/16 februarie 1904 și cel din 22 iunie 1904 nr. 4417 Bis. și executarea lor.
5. Discuții asupra modului cum au oficiat preoții serviciul divin și asupra predicii.
6. Tema „Care sunt scăderile cele mai înrădăcinate în popor și cu care mijloace s-ar putea lucra mai cu efect la înlăturarea lor” susținută de pr. Ioan Popa din Vidacut și pr. Nicolae Doctor din Vânători.
7. Prezentarea rapoartelor oficiale ale preoților.
8. Încasarea competenței de tipar (1 coroană și 20 de fileri de fiecare preot).
9. Propuneri de sine stătătoare.
10. Defigerea (alegerea) locului pentru conferința proxima.
11. Designarea (numirea) verificatorilor procesului verbal.
12. Colecta pentru frații nefericiți prin foc din opidul Câmpeni.
13. Încheierea Conferinței.

Conferințele preoțești din Protopopiatul Sighișoara s-au desfășurat la Apold (15/28 iunie-16/29 iunie 1924), Feleag (14 octombrie 1924) și Brădeni (8 septembrie 1925)²¹. În cadrul conferinței din Apold au fost susținute temele:

1. „Biserica Ortodoxă Română în serviciul neamului”, de pr. Romul Doctor din Vânători;
 2. Critica prezentată de pr. Romul Doctor la tema „Chemarea preotului în timpurile actuale” prezentată de pr. Onoriu Sasu din Daneș la conferința din 1923;
 3. „Combaterea sectarismului”, de pr. Nicolae Moldovan din Țeline;
 4. „Despre religiune și voință”, de pr. Constantin Medrea, catehet în Sighișoara.
- La conferința preoțească desfășurată la Feleag au fost prezentate temele:

1. „Relele cari bântuiesc într-un popor și combaterea lor”, de pr. Gheorghe Dănilă;
2. Critica pr. Romul Doctor față de tema „Chemarea preotului în timpurile actuale”.

„Conferința pentru popor” a fost susținută la Brădeni de preotul Ioan Popa. inerea lor.

20 *Idem*, dos. nr. 50, f. 94.

21 *Telegraful Român*, LXXIII, nr. 44-45, 8-21 iunie 1924, p. 4.

Între 12-13 mai 1936 în Apold a avut loc conferința preoțească unde a avut loc adunarea Asociației clerului din tractul Sighișoara, sub conducerea lui E. Stoica²². După Te-Deum, slujit de protopop împreună cu pr. S. Rusan, s-au ținut „două lecții practice la școala primară, bine reușite”, predate de pr. S. Dobre și pr. I. Boca. În localul casei culturale a avut loc „ședința intimă”. Protopopul, în cuvântarea de deschidere, a elogiat pe decedații, pr. Ioan Popa din Vidacut și pe fostul ministru Vasile Goldiș. A îndemnat la strângerea datelor și informațiilor vechi din parohii și filii, necesare la alcătuirea lucrării „Monografii parohiale”. Apoi pr. Simion Radu, preot și profesor în Cristurul Secuiesc, a citit lucrarea: „Anul bisericesc izvor de activitate pastorală și omiletică”.

Seara a fost organizată o serbare religioasă cu poporul, participând elevii școlii primare din localitate, conduși de învățători în frunte cu directorul I. Lupu. Programul serbării a cuprins cântece religioase, recital de poezii religioase și piesa „Fiul pierdut”.

Au vorbit: pr. din Țeline Ioan Munteanu cu tema „Adevăr și minciună” și pr. S. Radu din Cristur cu tema „Sectele religioase și primejdia lor”.

Dintre conferințele pe teme de religie și biserică amintim: „Octavian Goga și biserica românească”, „Biblia veșnic izvor de mângâiere”, „Găsiți calea Domnului”, etc. Cei care au susținut cele 16 conferințe populare au fost următorii: prot. Emilian Stoica (9 conferințe), pr. Aurel Stoicoviciu (4 conferințe), pr. Constantin Medrea (2 conferințe) și pr. Sabin Dobre (2 conferințe)²³.

În anul 1934 preoții din protopopiat au susținut 5 conferințe²⁴. Cei care au susținut au fost: prot. Emilian Stoica (4 conferințe) și pr. Aurel Stoicoviciu (1 conferință). Același număr de conferințe a fost susținut și în anul 1935²⁵. Autorii lor care le-au susținut au fost: prot. Al. Brotea (1 conferință), S. Radu (1 conferință), prot. E. Stoica (1 conferință) și pr. A. Stoicoviciu (2 conferințe).

În 24-25 septembrie 1940 preoții români ortodocși din Protopopiatul Sighișoara s-au întrunit în conferința de toamnă din Sighișoara. Aici au conferențiat preoții: Ioan Popa-Boz cu tema „Rolul bisericii în viața actuală a neamului românesc” și N. Popa – Blaj cu tema „Idea națională ca virtute ortodoxă”.

Biblioteci parohiale au funcționat în aproape toate parohiile protopopiatului. Casele culturale au fost înființate în: Apold (1920), Criș (1922), Brădeni (1934), Iacobeni (1930), Mihai Viteazul (1921), Nadeș (1927), Proștea (1930), Retiș (1933), Sighișoara (1928), Șaeș (1935) și Șoard (1920)²⁶. Aici se organizau serbări, teatru, adunări, lecturi din jurnale și cărți, prelegeri, șezători, etc.

22 *Telegraful Român*, LXXXII, nr. 14, 1 aprilie 1936, p. 2.

23 *Transilvania*, nr. 7-10, iulie-octombrie 1930, p. 107.

24 *Idem*, nr. 4, 1934, p. 252-252.

25 *Idem*, nr. 4, iulie-august 1935, p. 222.

26 Arhivele Arhiepiscopiei Sibiu, Fondul *Arhiepiscopia Sibiului*, act nr. 151/1939, clasa III

În parohiile din Protopopiatul Sighișoara au fost înființate, „Societatea Sfântu Gheorghe a tinerimii” și „Societatea Ortodoxă de Femei”²⁷. În toate parohiile unde au funcționat ambele societăți au fost organizate: lecturi religioase, serbări, teatru, ședințe festive, șezători, lecturi, petreceri, etc.

În concluzie viața bisericească ortodoxă din Protopopiatul Sighișoara a cunoscut o evoluție ascendentă într-o perioadă de un secol și jumătate, datorită protopopilor, Ștefan Bălaș, Zaharia Boiu sen., Demetriu Moldovan și Emilian Stoica. Aceștia au fost buni administratori, fiind liderii românilor ortodocși din zonă, sub regimurile politice din perioada secolelor XIX-XX.

The Ecclesiastical Life in the Romanian Orthodox District of the Archpriest in Sighișoara (Summary)

The present study is supposed to make inquires about the most important aspects of the orthodox church life around Sighișoara and Odorheiul Secuiesc from the beginning of the 19th century until the first half of the 20th century.

During this period of 150 years the orthodox church life in the district of archpriest from Sighișoara had a rising evolution thanks to the archpriests Ștefan Bălaș, Zaharia Boiu senior, Demetriu Moldovan and Emilian Stoica. They all have been good managers being the leaders of the orthodox Romanians around Sighișoara, during the political government between the 19th and 20th century.

ROBERT WILLIAM SETON-WATSON ȘI ROMÂNII (PÂNĂ LA ÎNCEPUTURILE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL)

Constantin Ardeleanu

„Cel mai prețuit și mai popular crainic și slujitor străin al cauzei independenței și al desăvârșirii unității noastre politice”¹, cum îl numea Cornelia Bodea, Robert William Seton-Watson s-a născut pe 20 august 1879, la Londra. De la tată, William Livingstone Watson, a moștenit inteligența pragmatică și energia specifică micilor întreprinzători britanici, iar de la mamă, Elisabeth Lindsay Seton, talentul literar și pasiunea pentru cercetarea trecutului. Robert William și-a petrecut copilăria în Highlands-ul scoțian, unde o înrăurire puternică asupra personalității sale a avut bunicul matern, cu „un interes intens și mândrie în orice era legat de istoria familiei”². Cu studii juridice la Oxford și Edinburgh, George Seton se aplecase asupra cercetării istoriei spațiului scoțian și a trecutului familiei sale, din această activitate rezultând două monumentale lucrări, extrem de utile și astăzi³. Poate tocmai acest interes pentru strămoșii dintr-o ilustră familie nobiliară atestată încă din vremurile medievale a contribuit la nașterea unei puternice simpatii față de micile națiuni, pe care istoria părea să le fi uitat sau pedepsit⁴.

Copilul avea o fire singuratică, crescând cu un tată mai mereu ocupat cu afacerile și o mamă cu o sănătate șubredă. În 1888, familia lui Robert William s-a mutat la ferma din Ayton, în Scoția, unde casa mare, grădina imensă, pădurile și dealurile s-au dovedit un adevărat paradis pentru un tânăr timid și introvertit. A frecventat școlile de la Horris Hill și Winchester, directorul dr. Fearon fiind cel care l-a încurajat să studieze istoria; astfel, în 1898, Robert William a început studiul istoriei moderne la New College, în cadrul prestigioasei Oxford University⁵. A intrat aici în

1 Cornelia Bodea, *Prefață*, în vol. Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R. W. Seton-Watson și românii, 1906-1920*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988 (în continuare vom cita *RWSW și românii*), p. XV.

2 Hugh & Christopher Seton-Watson, *The Making of a New Europe. R. W. Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*, Methuen, Londra, 1981, p. 3.

3 *The Law and Practice of Heraldry in Scotland* (1863) și *History of the Family of Seton during Eight Centuries* (1896).

4 Reginald Robert Betts, *Professor R. W. Seton-Watson*, în „The Slavonic and East European Review”, t. XXX, nr. 74, decembrie 1951, p. 252.

5 Pentru o prezentare a acestei perioade din viața scoțianului, a se vedea fragmentele din memoriile neterminate ale lui Robert William, publicate de fiii săi: H. & C. Seton-Watson, *op. cit.*, pp. 1-19; alte referiri la diferite aspecte din viața și cariera sa în R.R. Betts, *op. cit.*, pp. 252-5; Wickham Steed, Lillian M. Penson, W. J. Rose, Milan Ćurčin, Lev Sychrava, V.V. Tilea, *Tributes to R. W. Seton-Watson. A Symposium*, în *Ibidem*, t. XXX, nr. 75, iunie 1952, pp. 331-63; Harry Hanak, *The Early Life of Scotus Viator*, în „Contemporary Review”, nr. 200,